

SİVAS-ŞARKIŞLA HARDAL KÖYÜ CAMİSİ

Yrd. Doç. Dr. İrfan YILDIZ*

Öz

Bu araştırmada ahşap direkli Sivas/Şarkışla/Hardal Köyü Camisi'nin tanıtımı yapılacaktır. Bu yapıyla alakalı bugüne kadar herhangi bir araştırma yapılmamıştır. Caminin planı, malzemesi ve süslemesi detaylı bir şekilde incelenerek hem kendi bölgesindeki hem de Anadolu Türk Sanatı içerisindeki yeri ve önemi ortaya konmaya çalışılmıştır. XV. yüzyıl da inşa edilen ve 1663 yılında onarım geçiren cami, ahşap destekli camilerin taşradaki bir uygulaması olması bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Cami, mihrap, Hardal Köyü, ahşap, taş malzeme, alçı

Sivas-Sharkışla Hardal Village Mosque

Abstract:

In this study, presentation of Sivas Sharkışla Hardal Village Mosque with wood pole will be done. Any research related to this structure has not been done so far. Examining the mosque's plan, material and decoration in detail, and the importance of the mosque both in its own region and in Anatolia Turkish Art has put forward. Built at the XV.th century and restored in 1653, the mosque is important to have an application of the the center's wood-backed mosques in the provinces.

Key W ords: Mosque, the niche, Hardal Village, wood, stone, plaster

Giriş

Anadolu'nun Müslümanlar tarafından fethedilmesi ile birlikte, Diyarbakır Ulu Camisi başta olmak üzere Anadolu'da camiler inşa edilmeye başlanmıştır. Büyük Selçuklular, Artuklular, Mengücekliler, Danişmendliler, Saltuklular, Anadolu Selçukluları, Beylikler ve Osmanlılar döneminde Anadolu coğrafyasında birçok cami yapılmıştır.

Sivas'ın Şarkışla ilçesine bağlı Hardal Köyü'nde bulunan Hardal Köyü Camisi de ihtiyaca binaen inşa edilen camilerdendir.

* Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, irfanyildiz21@mynet.com.

Yapının Tanımı:

Yapı, Sivas'ın Şarkışla ilçesine 35 km mesafedeki Hardal Köyü'ndedir. Köy içi mevkiinde bulunan cami, günümüzde metruk olup üst örtüsü yıkılmıştır. Eser, derinlemesine dikdörtgen planlı olup ahşap direkli camiler gurubuna girmektedir. Cami, Sivas Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nun 18.06.2009 tarih ve 92 sayılı kararıyla tescillenmiştir.

Kitabe:

Caminin giriş kapısı üzerinde bulunan ve onarımı hakkında bilgi veren kitabe son yıllarda çalınmıştır. Kitabe 80 x 70 m. ölçülerinde olup mermer malzemeye kabartma tekniğiyle dört satır halinde hak edilmiştir. Kitabe, celî sülüs hatlı olup Osmanlı Türkçesi'yle yazılmıştır (Foto.1).

Kitabenin metni:

1. Şefâat matlabı âsârı nîk-rahmet
2. Binâ-ı câmiin tecdîd Akkaşzâde Ahmed
3. Dedim üçler yediler kırklarla târihi
4. İrişüb lutf-ı Rabbâni dû- cihânda ey ahî¹

Anlamı: Şefaata isteği eserleri iyi rahmettir. Cami binası Akkaş oğlu Ahmet tarafından yenilenmiştir. Üçler, yediler, kırklarla (caminin yenileme tarihini) şöyle dedim. Ey kardeş Allah'ın lütfü (iyilik ve bağışlanması) iki dünyada da ulaşır.

Kitabenin caminin tamir kitabesi olduğu ikinci mısradaki "bina-ı camiiin tecdîd" ifadesinden net olarak anlaşılmaktadır. Üçüncü mısradaki yer alan "üçler, yediler, kırklarla" ifadesi bir sonraki mısradaki geçen kelimelerin ebced karşılığı bulunan rakam (3+7+40= 50) sayısının eklenmesi içindir. Son mısradaki "İrişüb lutf-ı Rabbânî dû-cihânda ey âhi" cümlesinin ebcedle karşılığı 1613 M. tarihini vermektedir. Bu rakama "üçler, yediler, kırklarla" ifadesinin işaret ettiği 50 rakamı da eklendiğinde bu tamirin 1653'de gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Kitabeden anlaşıldığı gibi cami 1653 M. tarihinde onarılmıştır. Bu bize caminin 1653 M. tarihinden önce inşa edildiğini göstermektedir. Buradan hareketle yapının XV. yüzyılda inşa edildiği tahmin edilmektedir.

¹ Kitabe 2004 yılında Sivas Müze Müdürlüğü tarafında çekilen fotoğraflarda yapının üzerindedir. Ancak günümüzde çalınmış kitabe yeri boştur. Kitabeyi okuyan Doç. Dr. Alim YILDIZ'a ve tashihini yapan Prof. Dr. Abdülhamit TÜFEKÇİOĞLUN'a, Doç. Dr. Hasan TANRIVERDİ'ye teşekkür ederim.

Eser, bir avlunun içerisinde bulunmaktadır. Avlunun duvarları kırma taş malzemeden inşa edilmiştir. Caminin batısında serpuşlu iki adet mezar bulunmaktadır. Güneyinde ise bir yapı kalıntısı mevcuttur (Foto.2).

Yapı, dıştan 18.07 X 12.60 m. ölçülerinde derinlemesine dikdörtgen planlıdır (Çiz.1)². Yapının üst örtüsü yıkılmıştır, fakat kalan izlerden caminin ahşap direklerin taşıdığı ahşap tavanla örtülü olduğu anlaşılmaktadır (Çiz.2). Camide kesme taş malzeme kullanılmıştır. Doğu, güney ve batı cephelerde altı üstlü pencereler açılmıştır. Alt pencereler kesme taş söveli, dikdörtgen çerçeveli ve düz atkı taşlıdır. Üst pencereler ise yuvarlak kemer açıklıklıdır. Dış cephelerde süslemeye yer verilmemiştir (Foto.2-3).

Kuzey tarafta yer alan son cemaat yeri 10.20 x 3.80 m. ölçülerinde, doğu-batı doğrultusunda enine dikdörtgen planlıdır. Son cemaat yerinin ahşap üst örtüsü günümüzde mevcut değildir (Çiz.1), (Foto.3).

Kuzeydeki son cemaat yerinde bulunan yuvarlak kemerli bir kapıdan iç mekâna girilmektedir. İç mekân 12.07 x 10.20 m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda derinlemesine dikdörtgen planlıdır (Çiz.1). Kalan izlerden iç mekânın ahşap direklerle derinlemesine üç sahna ayrıldığı anlaşılmaktadır (Çiz.2). İç mekân doğu, güney ve batı duvarlarında açılan toplam on iki pencere ile aydınlatılmaktadır. İç mekânın kuzey duvarı boyunca uzanan kadınlar mahfili günümüzde yıkılmıştır, kalan izlerden mahfilin ahşap sütunlarla taşındığı anlaşılmaktadır. Caminin duvarları moloz taş malzemeden inşa edilmiş ve duvarlarda ahşap hatıllar kullanılmıştır. İç mekân alçı sıva ile sade bir şekilde sıvanmıştır. Alçı sıvalar günümüzde kısmen dökülmüştür (Foto.4).

Harimin kible duvarının ortasında yer alan mihrap nişi giriş ile aynı eksendedir. Mihrap yuvarlak kemerli yarım daire planlı bir niş şeklindedir. Alçı kalıplama tekniği ile yapılan mihrabın kavsara kısmı yatay silmelerle kademelendirilmiştir. Mihrap kavsarasının alt kısmında kalem işi Bakara süresinin 37. ayeti “Zekeriya (Peygamber) onun (Meryem’in) yanına mihraba her girdiğinde.....” yazılıdır (Foto.5).

Değerlendirme ve Sonuç:

Ahşap malzeme, özellikle Anadolu Türk Mimarîsi’nde üst yapı malzemesi olarak kullanılmıştır. Anadolu Selçuklu döneminde ahşap işçiliği, XIII. yüzyılda

² Bu çalışma esnasında yardımlarını gördüğüm Sivas Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Müdürü Musa TÖRNÜK’e ve şoför Hulusi BAKIRCIOĞLU’na teşekkür ederim.

belirli bir üslup özelliği kazanmıştır. Selçuklular döneminde inşa edilen Konya Sahip Ata Camisi (1258), Afyon Ulu Camisi (1272), Sivrihisar Ulu Camisi (1272)³ Niğde Eskiciler (Şah) Mescidi' (1413-14)⁴ nde görülen ahşap direkli cami geleneği Eşrefoğlu Beyliği döneminde inşa edilen Beyşehir Eşrefoğlu Câmisi (1297-99)⁵ ile klasik çağını yaşamıştır. Osmanlı döneminde de ahşap direkli cami yapma geleneği devam ettirilmiştir. Bunlara örnek olarak: Niğde Sır Ali (XV. yüzyıl)⁶, Konya Doğanhisar Ulu (1548)⁷, Aksaray Eskil Ulu (XV-XVI. yüzyıl)⁸, İstanbul Osmanağa (1612)⁹, Ali Kethüda (1695-1703)¹⁰, Denizli/Acıpayam-Yazır Köyü (1802)¹¹ ve Kayseri- Develi Şilili Kasabası Yusuf Ağa (1916)¹² camileri verilebilir.

Bu gelenek, taşrada ve özellikle de köylerde Selçuklular'dan günümüze kadar uygulanmış, Anadolu'nun pek çok bölgesinde de hâlâ uygulanmaktadır.

Hardal Köyü Camisi (XV. yy) de bu geleneği sürdüren ahşap direkli cami örneklerinden biridir. Yapı, iki sıra halindeki ahşap sütunlarla mihraba dik üç sahına ayrılmıştır. Cami, ahşap sütunlarla mihraba dikey uzanan üç sahınlı plan düzenlenmesi bakımından; Niğde Sungur Bey Camisi (1335)¹³, Konya Sarayönü Pir Hüseyin Bey Camisi (1408)¹⁴, Tokat Pazar Üzümlü Köyü Ulu Camisi (1520-

³ O. ASLANAPA, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi*, Ankara, 1991, s.63,64,68.

⁴ H. ÇAL, *Niğde Şehrindeki Ahşap Tavanlı Camiler ve Mescidler*, Ankara, 2000, s.3-10.

⁵ A. ÇAYCI, *Eşrefoğlu Beyliği Dönemi Mimari Eserleri*, Ankara, 2008, s.122- 142.

⁶ ÇAL, *a.g.e.*, s. 67-76.

⁷ Y. ERDEMİR “ Nakışlı Ahşap Camilerimizin Klasik Dönemdeki Zengin Bir Temsilcisi”, *VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu*, Kayseri, 2002, s. 381-96.

⁸ B. DENİZ, “Aksaray'da (Niğde) Ahşap Sütunlu İki Köy Camisi”, *Ege Üniversitesi Arkeoloji Sanat Tarihi Dergisi*, İzmir, 1998, s.19-56; Zekai ERDAL, *Aksaray'daki Türk Dönemi Mimari Eserler*, (Y.Y. Ü. Bitirme Çalışması), Van, 1999, s. 50- 61.

⁹ D. ÇALIŞIR, “Osman Ağa Camii”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul, 1994, s.159.

¹⁰ T. OKÇU, “Ali Kethüda Camii”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul, 1994, s.193-94.

¹¹ R. ARIK, *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*, Ankara, 1988, s.42-46.

¹² M. DENKTAŞ, Kayseri – Develi Şiğli Kasabası Yusuf Ağa Camii”, *Prof. Dr. Zafer Bayburtoğlu'na Armağan, Sanat Yazıları*, Kayseri, 2001, s.201-205.

¹³ H. AKMAYDALI, “Niğde Sungur Bey Camii”, *Vakıflar Dergisi*, C.XIX, Ankara, 1985, s. 147-168.

¹⁴ R. DURAN, “ Konya Sarayönü'nde Üç Ahşap Cami”, *Vakıflar Dergisi*, C.XIX, Ankara, 1985, s.48.

66)¹⁵, Yozgat Divanlı Köyü Camisi (1678-79)¹⁶, Yozgat Yerköy Sarayköyü Çapanoğlu Ahmet Paşa Camisi (1749), Yozgat Boğazlıyan Hacı Ahmet Ağa (Ulu) Camisi (1759-60)¹⁷, Denizli/Acıpayam-Yazır Köyü Camisi (1802)¹⁸, Konya Sarayönü Küçük Ali Oğlu Camisi (1861), Konya Sarayönü Hatip Camisi (1656)¹⁹, Aksaray Eşme Köyü Ulu Camisi (XVII-XVIII. yy)²⁰, Beyşehir Köşk Köyü Camisi (XV. yy)²¹, Burdur Denge Köyü Camisi²², Akhisar Şehirstü Camisi (XV.yy)²³, Bayburt Zahit Efendi Camisi (XVI. yy)²⁴, Kayseri Develi Kayaaltı Camisi, Kayseri Develi Dedeman Çay Camisi, Kayseri Develi İniler Camisi²⁵ ile benzerlik göstermektedir.

Eserin harim bölümündeki iki sıra halinde üçerden toplam altı ahşap sütunlu düzenlemesi, Tokat Pazar Üzümlören Köyü Ulu Camisi'nde²⁶, Yozgat Boğazlıyan Hacı Ahmet Ağa (Ulu) Camisi'nde²⁷, Aksaray Eşme Köyü Ulu Camisi'nde²⁸ de görülmektedir.

Yapı, iç mekanında bulunan ve kuzey duvarı boyunca uzanan ahşap kadın mahfili özelliği bakımından; Tokat Pazar Üzümlören Köyü Ulu Camisi²⁹, Konya Sarayönü Hatip Camisi³⁰, Yozgat Divanlı Köyü Camisi³¹, Yozgat Yerköy

¹⁵ H. GÜNDOĞDU vd., *Tarihi Yaşatan İl Tokat*, Ankara, 2006, s.502; Y. Erdemir, "Tokat Yöresindeki Ahşap Camilerin Kültürümüzdeki Yeri", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu*, Ankara, 1987, s.42-46.

¹⁶ H. ACUN, Yozgat ve Yöresi Türk Devri Yapıları, *Vakıflar Dergisi*, XIII., Ankara, 1981, s.640-41.

¹⁷ ACUN, *a.g.m.*, 1981, 641-42; H. ACUN, "Yerköy-Sarayköyü" Çapanoğlu Camii, *Türkiyemiz* 26, Ankara, 1978, 34-36.

¹⁸ ARIK, *a.g.e.*, s.42-46.

¹⁹ DURAN, *a.g.m.*, s.50-52.

²⁰ DENİZ, *a.g.m.*, s.39.

²¹ DENİZ, *a.g.m.*, s.46, Y. ÖNGE, "Anadolu'da XIII-XIV. Yüzyılın Nakışlı Ahşap Camilerinden Bir Örnek", *Vakıflar Dergisi*, C.IX, Ankara, 1982, s. 291-96.

²² DENİZ, *a.g.m.*, s.50.

²³ H. S. ÜNALAN, *Akhisar ve Gölarmara'daki Türk Anıtları*, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1998, s. 60-63.

²⁴ A. TAŞÇI, *Bayburt'ta Türk İslam Devri Dini Mimari*, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1997, s.30-33.

²⁵ S. TOPÇU, *Develi'deki Türk Eserleri*, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2005, s.46-48, 56-61, 123.

²⁶ GÜNDOĞDU vd., *a.g.e.*,s.502;ERDEMİR, *a.g.m.*, s.42-46.

²⁷ ACUN, *a.g.m.*, 1981, 642.

²⁸ DENİZ, *a.g.m.*, s.39.

²⁹ GÜNDOĞDU Vd., *a.g.e.*,s.502; ERDEMİR, *a.g.me.*, s.42-46.

³⁰ DURAN, *a.g.e.*, s.51-52.

³¹ ACUN, *a.g.m.*, 1981, s.640-41.

Sarayköyü Çapanoğlu Ahmet Paşa Camisi³², Bayburt Zahit Efendi Camisi (XVI. yy)³³, Aksaray Eşme Köyü Ulu Camisi³⁴, ile benzeşmektedir.

Hardal Köyü Camisi'nin iç mekânına girişi sağlayan kapı yuvarlak kemerlidir. Yuvarlak kemerli giriş kapısı düzenlemesi Yozgat Divanlı Köyü Camisi'nde, Yozgat Boğazlıyan Hacı Ahmet Ağa (Ulu) Camisi'nde, Yozgat Cevahir Ali Efendi Camisi'nde (1788), Yozgat Türkmensarılar Köyü Camisi'nde (1786), Yozgat Başçavuşoğlu Camisi'nde (1800-801)³⁵ karşımıza çıkmaktadır.

Yapı kuzey tarafında ahşap direklerle taşınan son cemaat yeri özelliği bakımından, Yozgat Divanlı Köyü Camisi, Yozgat Cevahir Ali Efendi Camisi, Yozgat Türkmensarılar Köyü Camisi, Yozgat Başçavuşoğlu Camisi³⁶, Konya Sarayönü Küçük Ali Oğlu Camisi³⁷, Akhisar Şehirüstü Camisi³⁸, Aksaray Eşme Köyü Ulu Camisi³⁹ ile benzerlik göstermektedir.

Caminin mihrabı alçıdan kalıplama tekniğiyle yapılmıştır. 14.-15. yüzyıl mihraplarında sık olarak alçı kullanılmıştır. Özellikle ahşap direkli camilerde bu tip mihraplar sık görülür. Ankara Ahi Elvan, Geneği, Hoca Hundi (Örtmeli), Karanlık, Mola Büyük, Hacı İvaz, Ayaş Ulu, Sivrihisar Ulu ve İlisra Ulu camileri birbirine çok benzer ve yüzeysel kabartmalara sahip alçı kalıplama tekniğinde yapılmış mihraplara sahiptir⁴⁰. Yine Konya Sarayönü Pir Hüseyin Bey Camisi (1408)⁴¹ ile Kastamonu Araç Küre-i Hadid Köyü Candaroğlu İsmail Bey Camisi (1451)⁴², nin mihrapları alçıdan yapılmıştır.

Sonuç olarak Hardal Köyü Camisi ihtiyaca binaen inşa edilen ahşap direkli camilerden biri olup yapıda kullanım işlevi ön plana çıkmıştır. Bu yapı hakkında bugüne kadar herhangi bir araştırma yapılmamıştır. Yaptığımız çalışma ile yapıyı belgeleyip bu alandaki boşluğu doldurmuş olacağız. Günümüzde metruk olan ve kısmen yıkılan bu eserin onarılıp gelecek nesillere ulaştırılması en büyük temennimizdir.

³² ACUN, *a.g.me.*, 1981, 641-42.; ACUN, *a.g.m.*, 1978, s.34-36.

³³ TAŞÇI, *a.g.e.*, s.30-33.

³⁴ DENİZ, *a.g.m.*, s.39.

³⁵ ACUN, *a.g.m.*, 1981, 640-42, 646-47, 649-50.

³⁶ ACUN, *a.g.m.*, 1981, 640-41, 646-47, 649-50.

³⁷ DURAN, *a.g.m.*, s.50-51.

³⁸ ÜNALAN, *a.g.e.*, s. 60-63.

³⁹ DENİZ, *a.g.m.*, s.39.

⁴⁰ G. ÖNEY, *Beylikler Devri Sanatı (XIV. – XV. Yüzyıl)*, Ankara, 1989, s.32.

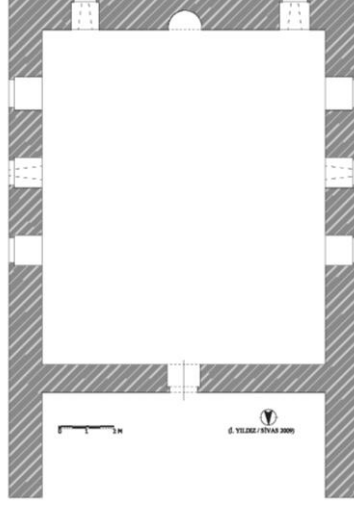
⁴¹ DURAN, *a.g.m.*, s.48.

⁴² E. ESER, “Küre-i Hadid Köyü’nde Candaroğlu İsmail Bey Camii”, *Vakıflar Dergisi*, c. XXVI. Ankara, 1997, s. 237-249.

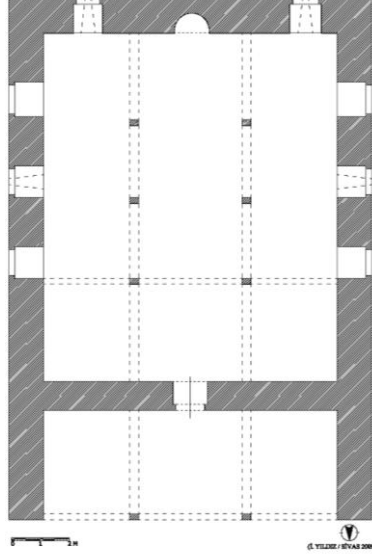
KAYNAKÇA

- ACUN, Hakkı, “Yozgat ve Yöresi Türk Devri Yapıları”, *Vakıflar Dergisi*, XIII., Ankara, 1981. s. 677-78.
- _____, “Çapanoğlu Camii Yerköy-Saray”, *Türkiyemiz*, 26, Ankara, 1978. s.34-36.
- AKMAYDALI, Hüdavendigâr, “Niğde Sungur Bey Camii”, *Vakıflar Dergisi*, C.XIX, Ankara, 1985, s. 147-168.
- ARIK, Rüçhan, Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı, Ankara, 1988, s.42-46.
- ASLANAPA, Oktay, *Anadolu’da İlk Devir Türk Mimarisi*, Ankara, 1992.
- BAYHAN, Ahmet Ali, “Ordu/İkizce’den Bir Ahşap Cami : Laleli (Eski Camii”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S.XIV, Erzurum 2005, s.1.
- _____, “Ordu’da Yeni Tespit Edilen Ahşap Camiler”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. XVI, Erzurum 2006, s.33.
- _____, “Ordu’da Yeni Tespit Edilen Ahşap Camiler”, *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/7,Nisan, 2009, s. 55-77.
- _____, “Ordu’nun İkizce ve Çaybaşı İlçelerindeki Ahşap Camiler”, X. Ortaçağ - Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu “Prof.Dr. H. Örcün Barışta’ya Armağan” Ankara, 2006.
- ÇAL, Halit, *Niğde Şehrindeki Ahşap Tavanlı Camiler ve Mescidler*, Ankara, 2000.
- ÇALIŞIR, D. “Osman Ağa Camii”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul, 1994, s.159.
- ÇAYCI Ahmet, *Eşrefoğlu Beyliği Dönemi Mimari Eserleri*, Ankara, 2008.
- DENİZ, Bekir, “Aksaray’da (Niğde) Ahşap Sütunlu İki Köy Camisi”, *Ege Üniversitesi Arkeoloji Sanat Tarihi Dergisi*, İzmir, 1998, s.19-56.
- DENKTAŞ, Mustafa, “Pınarbaşı Uzunyayla’daki Ahşap Direkli Camiler”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:16, Kayseri, 2004, s.53-89.
- _____, Kayseri – Develi Şıhlı Kasabası Yusufağa Camii”, *Prof. Dr. Zafer Bayburtoğlu’na Armağan, Sanat Yazıları*, Kayseri, 2001, s.201-205.
- DURAN, Remzi, “ Konya Sarayönü’nde Üç Ahşap Cami”, *Vakıflar Dergisi*, C.XIX, Ankara, 1985, s.48.
- ERDAL, Zekai; *Aksaray’daki Türk Dönemi Mimari Eserler*, (Y.Y.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınlamamış Bitirme Tezi), Van, 1999.

- ERDEMİR, Yaşar, “ Nakışlı Ahşap Camilerimizin Klasik Dönemdeki Zengin Bir Temsilcisi”, *VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu*, Kayseri, 2002, s. 381-96.
- _____, “Tokat Yöresindeki Ahşap Camilerin Kültürümüzdeki Yeri”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu*, Ankara, 1987, s.42-46.
- ESER, Erdal, “Küre-i Hadid Köyü’nde Candaroğlu İsmail Bey Camii”, *Vakıflar Dergisi*, c. XXVI. Ankara, 1997, s. 237-249.
- EYİCE, Semavi, “Cami”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi VII*, İstanbul, 1993, s.58.
- GÜNDOĞDU, Hamza Vd., *Tarihi Yaşatan İl Tokat*, Ankara, 2006.
- OKÇU, T. “ Ali Kethüda Camii”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul, 1994, s.193-94.
- ÖNEY, Gönül, *Beylikler Devri Sanatı (XIV. – XV. Yüzyıl)*, Ankara, 1989, s.32.
- ÖNGE, Yılmaz, “Anadolu’da XIII-XIV. Yüzyılın Nakışlı Ahşap Camilerinden Bir Örnek”, *Vakıflar Dergisi*, C.IX, Ankara, 1982, s. 291-96.
- ÜNALAN, H. Sibel, *Akhisar ve Gölarmara’daki Türk Anıtları*, (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1998.
- TAŞÇI, Aydın, *Bayburt’ta Türk İslam Devri Dini Mimari*, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1997.
- TOPÇU, Sultan, *Develi’deki Türk Eserleri*, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2005.

Çiz. 1- Şarkışla Hardal Köyü Camisi Rölöve Planı.

Çiz. 2- Şarkışla Hardal Köyü Camisi Restitüsyon Planı.

Foto.1- Şarkışla Hardal Köyü Camisi'nin Onarım Kitabesi (Sivas Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Müdürlüğü Arşivinden)

Foto.2- Şarkışla Hardal Köyü Camisi'nin Genel Görünüşü.

Foto.3- Şarkışla Hardal Köyü Camisi'nin Kuzey Cephesi.

Foto.4- Şarkışla Hardal Köyü Camisi'nin İç Mekânı.

Foto.5- Şarkışla Hardal Köyü Camisi'nin Mihrabı.